

Владикін О.Н.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Царик О.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Дмитрієнко К.О.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПРИНЦИП ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню принципу доступності правосуддя у цивільному процесі та реалізації останнього в сучасних умовах.

В роботі окреслено вищезазначений принцип як фундаментальну засаду судочинства та проаналізовано процес реалізації останнього з врахуванням здобутків в сфері інформаційно-цифрових технологій в Україні.

Було встановлено думки науковців, що розкривають зміст принципу та визначено як він відображається в Основному Законі держави та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Задля кращого розуміння, окрему увагу було приділено висвітленню доступу до правосуддя у рішеннях ЄСПЛ («Круслен проти Франції», «Белле проти Франції»).

Виходячи з викладеного, було досліджено проблемні аспекти, які наявні як у осіб, що звертаються до суду так і у суб'єктів, що здійснюють правосуддя.

Зокрема було приділено увагу системі «Електронний суд» та визначено, які труднощі спіткають пересічних громадян при використанні програми в умовах воєнного стану. Окрему увагу в дослідженні було приділено недостатній регламентації дистанційної роботи судів в Україні, що створює правову невизначеність і ускладнює його впровадження.

Наголошено на потребі пошуків шляхів задля вирішення окреслених проблем та запропоновано можливі способи подолання останніх, що забезпечать належний доступ до суду та захист прав і свобод людини і громадянина в майбутньому.

Запропоновано використання досвіду набутого іноземними країнами такими як Естонія, США, Великобританія в процесі протидії поширення COVID-19.

Зазначено про необхідність: запровадження нових сервісів, використання сучасних цифрових технологій у судовому процесі, внесення змін на законодавчому рівні (зокрема до ЦПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), як способів вирішення існуючої проблематики задля забезпечення доступності правосуддя на належному рівні.

Ключові слова: доступність правосуддя, законодавство, судовий процес, воєнний стан, режим відеоконференції

Постановка проблеми. Введення воєнного стану на території України внесло свої корективи у всі сфери діяльності держави, в тому числі правоохоронну. Так, воєнний конфлікт призводить до руйнування інфраструктури, переривання комунікацій та загрози безпеки громадян. В результаті останнього виникає ускладнення з забезпеченням безперебійної роботи судів, та відповідно, захистом прав та свобод людини і громадянина. З вра-

хуванням вищезазначених труднощів, виникла необхідність впровадження дистанційної форми роботи для більш широкого кола осіб. У відповідь на це були внесені зміни у чинне процесуальне законодавство щодо здійснення правосуддя в режимі відеоконференції. Однак, існуючі нормативно-правові акти в основному спрямовані на традиційну форму роботи в судах, і не розкривають специфіку процесів дистанційної роботи, що

створює правову невизначеність і ускладнює процес доступу до правосуддя особам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доступність правосуддя та питання його реалізації досліджувались у працях таких вчених-юристів: Г. Диков, Ю. Матат, А. Стойка, Н. Сакара, В. Галаган, О. Герасимчук, М. Шумило тощо. Крім цього, зважаючи на необхідність розкриття вказаного принципу через застосування сучасних цифрових технологій в умовах воєнного стану були враховані позиції таких вчених як: А. Гончарук, Р. Арсірій, Ю. Павлова, М. Смокович тощо.

Метою статті є розгляд особливостей функціонування принципу доступності правосуддя в цивільному процесі в умовах воєнного стану та пошук можливих способів задля забезпечення належного захисту прав та свобод осіб.

Виклад основного матеріалу. Правосуддя та доступ особи до зазначеної правової процедури є одним із найвизначніших досягнень сучасної цивілізації, і одним із засадничих принципів, які має забезпечувати демократична держава.

Дотепер питання доступності правосуддя залишається об'єктом наукових досліджень, дискусій та обговорень серед вітчизняних і зарубіжних теоретиків та практиків.

Серед значної кількості думок, можна виділити декілька таких, які на нашу думку, найкраще розкривають зміст вищезгаданого принципу та сутність його дії.

Зокрема, Ю. Кондюріна вказує, що принцип доступності правосуддя полягає в тому, що кожен громадянин має реальну можливість захистити свої права у судовому порядку. При цьому, це також означає відсутність надмірних перешкод у доступі до суду та безпосереднього розгляду справи.

У свою чергу, Н. Сакара визначила доступність правосуддя як стандарт, що відображає вимоги справедливого й ефективного судового захисту. Цей стандарт включає необмежену судову юрисдикцію, належні судові процедури, розумні терміни розгляду справи і можливість будь-якій зацікавленій особі безперешкодно звернутися до суду [1].

Професор О. Михайленко зазначає, що доступність правосуддя можна розуміти як одну з його основ, що означає можливість всіх бажаючих вільно і безперешкодно використовувати цей інститут для захисту своїх прав і законних інтересів у рівних умовах [2].

Розглядаючи питання, що стосується доступності правосуддя та його забезпечення в Україні, можна визначити наступне.

Конституція України не містить прямого визначення принципу доступності правосуддя, але цей принцип впливає з ряду інших положень Основного Закону.

Так, частина 2 статті 8 Конституції України безпосередньо гарантує можливість звернення особи до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Згідно з ст. 55 Конституції України, судом захищаються права та свободи людини і громадянина; кожен має гарантоване право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; ст. 124 Основного Закону передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [3].

При цьому чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) містить положення, які надають змогу суб'єктам цивільних процесуальних відносин використати доступні інструменти для звернення до суду: ст. 4 ЦПК України визначає, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [4].

Аналогічні положення закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон). Відповідно до ст. 2 Закону, суд при здійсненні правосуддя керується засадами верховенства права та повинен забезпечувати кожній особі право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, що гарантуються Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, на які надана згода на обов'язковість Верховною Радою України. Згідно з ст. 7 Закону, кожній особі гарантується захист її прав, свобод і інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім судом, який утворений відповідно до закону [5].

Саме тому, неупереджене та доступне правосуддя є важливою складовою правової держави. Міжнародне та європейське співтовариство відзначають обов'язок держави забезпечувати право кожної людини на доступ до правосуддя, і це передбачено в численних міжнародних правових актах.

Так, п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав

та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [6].

Оцінка судової системи та судового провадження як «доступних» відображається у прецедентній практиці Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і відповідних критеріях, які Суд використовує згідно з Конвенцією.

Доступність правосуддя зустрічається в практиці Європейського суду з прав людини у вигляді поняття доступності закону. Суд, при вирішенні справи «Круслен проти Франції», визначив, що словосполучення «згідно із законом» вимагає того, щоб закон був доступний для особи, аби вона могла передбачити застосування такого та відповідні наслідки, які не повинні суперечити принципу верховенства права.

У висновку по справі «Белле проти Франції», ЄСПЛ підкреслив, що стаття 6 пункт 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує справедливий судовий процес, а одним із важливих аспектів цього принципу є доступ до суду. Згідно з рішенням суду, національне законодавство повинно забезпечувати достатній рівень права особи на суд, що враховує принцип верховенства права в рамках демократичного суспільства. Щоб забезпечити ефективний доступ до судового захисту, особа повинна мати чітку і практичну можливість оскаржити будь-які дії, які порушують її права [7].

Оскільки принцип доступності правосуддя є фундаментальною засадою судочинства, то відповідні інституції мають передбачати собою належну реалізацію щодо захисту прав та свобод людини і громадянина та відповідати сучасним умовам, задля мінімізації ризику утворення колізій та неправильного застосування судами на усіх етапах судового процесу.

Вимушене, у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ, введення воєнного стану на території України посилило необхідність та терміновість щодо пошуку ефективних форм для забезпечення доступу до правосуддя особам.

Саме тому, з огляду на сучасні здобутки в сфері інформаційно-цифрових технологій в Україні, важливим кроком є впровадження окремих опробованих кейсів у напрямку здійснення цивільного судочинства, а також під час реалізації права на доступ до справедливого суду.

При цьому, ч. 1 ст. 8 ЦПК передбачає, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або

письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом [4].

Проте у зв'язку з впровадженням воєнного стану було порушено звичний порядок роботи правоохоронних та судових органів, а державні сервіси та реєстри, які були доступні раніше, не завжди функціонують в штатному режимі здебільшого з огляду на об'єктивні причини.

У ситуації обмеженого функціонування ЄСІТС, в умовах війни, забезпечення комунікації між судом та учасниками процесу доступними засобами зв'язку (мобільний зв'язок, мережа інтернет) є складним технологічним механізмом, який може бути перерваним у ході реалізації передбачених законом процедур. Це може статися через пошкодження електропередач, зв'язкових ліній, через перебування особи на території де ведуться бойові дії, або на тимчасово окупованій території, де доступ до мережі Інтернет або мобільного зв'язку обмежений або неможливий.

В Україні для забезпечення можливості громадянам направити до суду пакети документів, обміну процесуальними документами в електронній формі, отримання доступу до інформації про рух документів та результатів їх розгляду, було створено систему «Електронний суд». Для використання такого сервісу необхідно авторизуватися через свій електронний цифровий підпис, після чого, учасники цивільного процесу мають змогу подавати до суду свої процесуальні документи, такі як: позовні заяви, клопотання тощо, в електронному форматі.

Відтак, наприклад, за допомогою «Електронного суду», суб'єкт процесуальних правовідносин може звернутися з відповідною заявою про встановлення факту народження або смерті особи у т. ч. на тимчасово окупованій території України. Стаття 317 ЦПК України передбачає реалізацію вищевказаних положень. При цьому важливо зазначити, що такі справи з дня надходження відповідної заяви до суду мають розглядатись невідкладно та ухвалені рішення підлягає негайному виконанню [4].

Зважаючи на те, що система «Електронного суду» є важливою основою для забезпечення доступу громадян до правосуддя, Верховний Суд неодноразово виносив висновки з метою допомоги уникнути розбіжності та неясності, які можуть з'являтися під час судового процесу, де повсякчас використовується функціонал «Електронного суду», та забезпечити єдність

судової практики при застосуванні програмного модуля.

Зокрема постановою від 03.05.2022 року у справі № 205/5252/19 Верховний Суд вказав, що звернення з документами в електронному вигляді з обов'язковим їх посвідченням власним електронним підписом учасника справи та подачі такого через електронний кабінет є заміною стандартному зверненню учасників до суду із позовними заявами, скаргами та іншими процесуальними документами в паперовій формі. Це означає, що надсилання документів до правозахисної установи в електронному вигляді, з дотриманням законодавчих вимог, є законним і належним способом звернення за захистом своїх прав, який не відрізняється від звернення до суду через канцелярію або пошту, і повинен кваліфікуватися як прямий, безпосередній запит.

Разом з цим, не зважаючи на можливість використання сервісу «Електронний суд» для надсилання документів до суду та інших установ в електронному вигляді, та отримання інформації про їх розгляд та результати останнього, в умовах воєнного стану та активних бойових дій такий функціонал виявляється недостатнім і не забезпечує постійну та оперативну комунікацію між сторонами і судами.

Позиція судді Окружного адміністративного суду міста Києва Р. Арсірія з приводу модуля ЄСІТС «Електронний суд» полягає у тому, що розробники головну увагу приділили зручності та «доступності» цього сервісу для позивачів та інших учасників справи. Однак при використанні системи «Електронний суд» звичайні пересічні громадяни часто стикаються з труднощами, що призводить до затримки подання документів з приводу захисту громадянами своїх прав та, відповідно, процесів пов'язаних з їх розглядом [8].

Зазначене підтверджується дослідженням, яке підготувала Громадська приймальня Української Гельсінської спілки з прав людини у м. Хмельницькому. Особи, які користувалися «Електронним судом» зауважили про наявність таких недоліків у роботі, а саме: труднощі з підписанням документів та застосуванням електронного підпису, складність та незрозумілість системи та її інтерфейсу, нестабільна робота «Електронного суду» [9].

Для порівняння, доречно розглянути інформаційну систему суду в Естонії (Kis), яка є сучасною системою управління даними в судах першої апеляційної та касаційної інстанцій. Вона є єдиним інструментом для всіх видів судових проваджень.

Така інформаційна система містить функціонал для реєстрації судових рішень та їх публікації на офіційній веб-сторінці, реєстрації справ та розподілу останніх між суддями, створення повісток тощо. Важливим досягненням також є те, що приватні дані та справи можуть бачити лише судді, що працюють над справою та співробітники суду, пов'язані з нею.

У Сполучених Штатах Америки ефективно працює система електронного доступу до судових записів – Public Access to Court Electronic Records. Ця система дозволяє отримувати інформацію про судові документи, ознайомлюватися з реєстром прийнятих заяв, вивчати хід розгляду справи, а також переглядати календар засідань, які призначені [10].

Тому враховуючи іноземний досвід та визначивши актуальні та тенденційні проблеми, що виникають у громадян під час реалізації свого права на доступ до правосуддя в умовах війни, відповідальним державним структурам доречно виокремити та напрацювати необхідні алгоритми дій з метою розв'язання останніх.

Одним із напрямів розв'язання наявних проблем, пов'язаних з функціонуванням системи «Електронний суд», – є перевірка внесених особою відомостей про себе та інформування про рух і стан розгляду справи, зокрема шляхом застосування технології BankID та Mobile-ID. BankID є електронним ідентифікаційним засобом, підтвердження громадян через банки України з метою надання послуг у електронному вигляді. Принцип роботи полягає в тому, що особа обирає з переліку свою банківську установу, а у наступній комірці вона вказує, яку саме інформацію буде передано на сайт, і підтверджує свою згоду шляхом введенням логіну та пароллю. Після цього отримується смс-пароль, після відправки якого, банк передає всю необхідну інформацію про громадянина.

Застосування та впровадження BankID при доступі до «Електронного суду» в умовах війни є важливим механізмом, з допомогою якого може вирішуватись проблема верифікації особи, адже у такий спосіб здійснюється перевірка особи, підтвердження особи та гарантує те, що тільки правомочні суб'єкти можуть подавати документи та отримувати доступ до інформації про розгляд справи.

Додатковим помічником у такій системі є Mobile-ID. Така технологія передбачає зберігання особистих ключів електронного підпису на SIM-карті та передачу даних через SMS. Громадяни України дедалі активніше використовую-

ють портали державних послуг – підписують петиції на сайті Президента України, замовляють виписки і довідки, реєструють бізнес тощо. Розробники таких електронних послуг вважають, що перевагою застосування Mobile-ID є приватність та зручність системи.

Таким чином, застосування технологій BankID та Mobile-ID допоможе вирішити проблему з підписанням документів та забезпечити їх автентичність.

Впровадження та забезпечення таких технологій при доступі до системи «Електронного суду» є допустимим, завдяки постанові правління Національного банку України від 27.04.2021 № 35 «Про затвердження Змін до Положення про Систему BankID Національного банку України» (далі – Положення).

Зокрема, п. 34-1 Положення вказує, що абонент-ідентифікатор, повинен використовувати метод багатфакторної автентифікації користувача, що включає кілька етапів, перед кожним запитом на електронну дистанційну ідентифікацію, до того, як будуть передані персональні дані цього користувача через систему BankID Національного банку» [11].

При цьому важливо впровадити систему навчально-організаційних заходів щодо використання ЄСІТС «Електронний суд» для пересічних громадян, які згодом матимуть змогу вивчити та виокремити весь необхідний матеріал та застосувати його на практиці, при зверненні через відповідну систему.

Для забезпечення принципу доступності правосуддя, окрім застосування ЄСІТС «Електронного суду» можливе використання альтернативних способів.

У якості вирішення проблеми з доступом до судової системи та відповідної інформації є здійснення процесу інтеграції сервісів електронного суду в систему «Портал Дія». Ці сервіси включають: 1) повідомлення про місце та час проведення судового засідання; 2) доступ до електронних виконавчих документів; 3) доступ до текстів судових рішень.

Реалізація такої схеми є можливою, оскільки наказом Міністерства цифрової трансформації України та Державної судової адміністрації України від 19.04.2021 № 56/126 затверджено Порядок електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом електронних послуг «Портал Дія» [12].

Інформаційна взаємодія проводиться безкоштовно за допомогою спеціальних програмних

інтерфейсів автоматизованим методом з використанням технічних і криптографічних засобів для захисту інформації. Це відбувається відповідно до вимог законодавства України, зокрема Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

Ще одним позитивним рішенням є здійснення адаптації адміністратором підсистем ЄСІТС загального механізму реєстрації в ЄСІТС для врахування потреб судів, які змінили свою територіальну підсудність. Також слід розробити сервіс налаштувань, що дозволить контролювати отримання або неприйняття повідомлень про надіслані судом документи до Електронного кабінету. Цей сервіс може бути доступний у профілі користувача або представника.

Пропонується також створити електронний ресурс з аутентифікацією користувача, щоб знайти адреси судових установ та телефонні контакти суду, працівників установи, помічників суддів та секретарів судових засідань.

У період дії воєнного стану і в ситуаціях, коли існує загроза життю, здоров'ю та безпеці учасників судового процесу або самого суду, виникає ускладнення з забезпеченням можливості проведення судових засідань за межами судових приміщень для більш широкого кола осіб. Зокрема в судах, які знаходяться на територіях, де тривають активні бойові дії або ті, що знаходяться неподалік від зони бойових дій, тривають дискусії щодо можливості впровадження для них дистанційної форми роботи.

Проте чинне законодавство чітко не регулює особливості дистанційної форми роботи суддів. Існуючі нормативно-правові акти в основному спрямовані на традиційну форму роботи в судах і не враховують специфіку дистанційної роботи. Наприклад, не встановлено правила для дистанційної участі суддів або секретарів у судових засіданнях через режим відеоконференції, процедури підписання судових рішень та інших процесуальних документів тощо. Відсутність конкретних нормативних положень, що регулюють організацію дистанційного судочинства, створює правову невизначеність і ускладнює його впровадження.

Тому зважаючи на поточну ситуацію в Україні, з огляду на щоденні безпекові ризики, необхідна адаптація чинного законодавства до нових реалій функціонування судових органів в умовах війни без обмеження основоположних принципів демократії.

Науковці Дяченко С.В. та Чорна А.І. підкреслюють, що для результативного впровадження відеоконференційного режиму у судовій системі,

державі необхідно звернути увагу на обладнання залів судових засідань та технічні засоби, щоб забезпечити максимально ефективно здійснення правосуддя [13].

Голова Касаційного адміністративного суду М. Смокович, зазначав про важливість організаційно-процесуальної форми, що дозволить учасникам судового процесу брати участь у відеоконференцв'язку поза межами судової зали за допомогою їх власного обладнання. Аналогічну форму автор думки пропонував запровадити і щодо суддів [14].

У даному випадку не можливо не погодитись з думками вчених щодо необхідності впровадження нової організаційно-правової форми здійснення судочинства шляхом використання сучасних технологічних процесів з огляду на збройну агресію з боку РФ проти України з метою задля забезпечення доступності правосуддя та ефективного здійснення останнього.

До прикладу, в Естонії функціонує одна з найефективніших судових систем, завдяки повністю автоматизованим судовим процесам та електронним комунікаційним засобам, відомим як «рішення електронного правосуддя». Усього через 4 дні після оголошення надзвичайної ситуації Рада суддів Естонії опублікувала офіційні рекомендації для судів. Судам дозволено працювати у дистанційному режимі, включаючи суддів, і надано ноутбуки або планшети для виконання роботи з дому. Це рішення стосується судів першої та апеляційної інстанцій. В результаті, значна частина судових засідань тепер проводяться в онлайн-режимі, хоча зазвичай вони відбувалися в судових залах [15].

У зв'язку з пандемією COVID-19 у Великобританії значно збільшилася кількість судових засідань, які проводяться за допомогою додатку BT MeetMe та відеоконференційного сервісу Skype. Для участі в цих засіданнях учасникам надсилають номер конференції або посилання, і вони можуть взяти участь маючи при собі лише мобільний телефон та завантаживши програму BT MeetMe або звичайну версію Skype для переходу до онлайн-засідання. Сам суд використовує платну бізнес-версію Skype [10].

В Україні суди, з врахуванням теперішньої ситуації поширюють реалізацію наступного способу проведення судових засідань. Зокрема у період з 24.02.2022 по 02.05.2022 суди ухвалили та відіслали до ЄДРСР 769 650 рішень, в режимі відеоконференцв'язку, провели 16 324 судових засідань [16].

Не зважаючи на значну кількість засідань проведених дистанційно на законодавчому рівні здійснення цього процесу та можливі варіації його реалізації не є запровадженими та затвердженими.

Так, законопроект № 7316 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)» містить пропозиції щодо внесення змін до чинного ЦПК України: у частині доповнення ст. 128-1 щодо порядку здійснення судових викликів та повідомлень на період дії воєнного чи надзвичайного стану, де визначено, що суд з використанням усіх можливих засобів комунікації зобов'язаний попередити особу про місце, час, дату судового засідання у справі чи інших судових засідань; ст. 211, яка зазначає, що в умовах надзвичайного або воєнного стану суд може прийняти рішення про розгляд справи без повідомлення учасників справи; ст. 212 коли учасники справи та їх представники можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції; ст. 272-1 про особливості вручення судового рішення під час зазначеної обстановки та інші.

Однак цей законопроект не був прийнятий, тому наразі постає багато питань щодо забезпечення доступності правосуддя особам у сучасних умовах з метою недопущення виникнення прогалин у сфері регулювання вищевказаних ЦПК у майбутньому.

Задля зміни поточної ситуації, доречно розглянути такі способи вирішення розглянутої вище проблеми:

Враховуючи сучасний розвиток технологій, пропонується внести зміни до процесуального законодавства, що передбачає можливість проведення судових засідань у режимі відеоконференції, де свідки, перекладачі, спеціалісти, експерти та секретарі судових засідань матимуть можливість брати участь поза межами приміщення суду, використовуючи власні технічні засоби, у разі виникнення умов, що створюють загрозу життю, здоров'ю.

Відповідно до п. 3 ст. 212 чинного ЦПК України, учасники справ мають можливість брати участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції поза межами судового приміщення, використовуючи свої власні технічні засоби та електронний підпис. У свою чергу, пункт 7 цієї ж статті визначає, що свідок, перекладач, спеціаліст або експерт можуть брати участь у судовому засіданні через відеоконференцію лише в приміщенні суду.

У даному випадку вбачається недолік, оскільки в сучасних умовах не лише в учасників справи, а і у осіб визначених п. 7 ст. 212 ЦПК можуть з'явитись непереборні обставини, і вони, відповідно, не зможуть прибути до суду для участі у засіданні [4].

Можливість виправлення такої проблематики передбачено у законопроекті від 10.03.2023 № 9090 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві», який зазначає про необхідність доповнення пунктом 19 статтю 7 ЦПК такого змісту: «в умовах воєнного чи надзвичайного стану, в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці судді, учасників судового процесу, судові засідання можуть проводитися в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів поза межами приміщення суду в порядку, визначеному цим Кодексом» [17].

Крім цього пропонується внести зміни до ч. 7 ст. 212 ЦПК України, відповідно до якої, свідок, перекладач, спеціаліст у разі виникнення обставин, що загрожують життю та здоров'ю, можуть брати участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, за умови наявності електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі та власних технічних засобів.

У судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду текст присяги підписується відповідною особою (свідком, перекладачем тощо) в електронній формі за допомогою електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі. В свою чергу, експерт крім наявності вищевказаного має використовувати електронний підпис.

Також доречно внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо особливостей роботи судів у дистанційному форматі, можливості участі суддів та секретарів судових засідань у відеоконференціях, можливості дистанційної участі суддів у судовому розгляді шляхом письмового провадження, особливостей підписання судових рішень та інших документів включаючи використання кваліфікованого електронного підпису без необхідності складання або затримки у складанні їх паперових оригіналів.

Змінити п. 7 статті 11 або додати положення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які встановлюють, що у випадках, коли з об'єктивних причин пов'язаних з воєнним або

надзвичайним станом та військовими діями, суд не може здійснювати правосуддя, судові засідання можуть проводитися у форматі відеоконференцій поза судом, включаючи можливість участі суддів за допомогою їх власних технічних засобів.

Визначити та затвердити на рівні законодавства можливість для суддів здійснювати правосуддя зі свого робочого кабінету використовуючи ПЕОМ та визначену програму для конференцзв'язку, такі як EasyCon, Zoom, Skype Meet Now.

Вищевказане передбачене законопроектами внесеними на розгляд до Верховної Ради України 10.03.2023. Так, законопроект № 9090 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві» зазначає про необхідність доповнення ст. 211-1 до ЦПК України, яка визначає, що суддя та секретар судового засідання зможуть брати участь у засіданні через відеоконференцію поза межами судового приміщення, використовуючи електронний кабінет в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі. В такому випадку, секретар судового засідання буде вести протокол судового засідання в електронній формі за допомогою засобів Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи.

Застосування порядку проведення судових засідань дистанційно є допустимим за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом надання такої можливості тому суду, який не має змоги здійснювати правосуддя у традиційному форматі.

Законопроект № 9091 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо цифровізації судочинства» передбачає доповнення Закону України пунктом 5-1 у статті 15-1. Цей пункт стосується можливості проведення судових засідань у режимі відеоконференції поза межами судового приміщення. Для цього суддя та секретар судового засідання матимуть право використовувати власні технічні засоби та кваліфікований електронний підпис згідно з Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Крім цього закон передбачає надання суддям права на прямий або автоматизований доступ до інформаційно-комунікаційних систем, довідкових баз даних, реєстрів та банків, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування [18].

Висновки. Таким чином, не зважаючи на те, що судова система враховує сьогоденні реалії та продовжує здійснювати правосуддя, за державою залишаються невирішеними ряд прогалин та упущень, а подальше нормативне врегулювання здійснення цивільного процесу та доступу до нього з боку громадян залишається достатньо актуальним.

Серед проблем, що мають місце та негативно відображаються на результатах виконання державою правоохоронних зобов'язань, виокремлено такі: недоступність судової системи на територіях де ведуться бойові дії та тимчасово окупованих територіях, обмеженість функціонування юридичних реєстрів та сервісів, відсутність норм що регулюють організацію дистанційного судочинства тощо.

Враховуючи потребу проведення судових засідань у режимі відеоконференції та відсутність чіткого регулювання даного процесу, посилаючись на пропозиції вчених та іноземний досвід, було запропоновано доповнити чинне законодавство зокрема ЦПК України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» новими нормами, що забезпечать проведення судових засідань поза межами приміщень суду особам, які здійснюють правосуддя та затвердження переліку програм для відеоконвертенцзв'язку.

Крім цього було проаналізовано систему «Електронний суд» та визначено, що остання не забезпечує належний доступ до правосуддя через складні реєстраційні процеси та способи ідентифікації громадян. Тому було зазначено про необхідність облаштування системи новими інструментами задля забезпечення належної верифікації особи та спрощення процедури підписання документів.

Відтак задля вирішення усієї сукупності проблем та реалізації принципу доступності правосуддя в сучасних умовах, були запропоновані рекомендації: розробити сервіси, що забезпечать отримання потрібної інформації громадянами на усіх етапах судового процесу; запровадити використання сучасних програм та систем при здійсненні правосуддя (BankID, Mobile-ID, «Дія»); внести зміни до чинного законодавства аби не допускати виникнення колізій та прогалин, проводити навчальні заходи щодо використання сучасних цифрових засобів.

Отже, визнання, всебічне та вчасне вирішення існуючих недоліків та застосування наданих рекомендацій, закладення необхідних для їх усунення базисів сприятиме спрощенню здійснення діяльності судових та правоохоронних органів і забезпечить надійну реалізацію звернення до суду громадян для захисту своїх прав та свобод.

Список літератури:

1. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. С. 256
2. Михайленко О. Про систему елементів доступності громадян до правосуддя. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 3. С. 39–43
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 10.06.2023).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 11.06.2023).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.05.2023).
7. Практичний посібник зі статті 6. Право на справедливий суд. Рада Європи. Європейський суд з прав людини. 2013. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf
8. Електронне судочинство в період воєнного стану: очікування та реальність. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/242253-elektronne-sudochinstvo-v-period-voennogo-stanu-ochikuvannya-ta-realnist> (дата звернення: 13.06.2023).
9. Звернення до суду: з якими проблемами стикнулися громадяни в умовах війни. Українська Гельсінкська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zvernennia-do-sudu-z-iyakumy-problemamy-styknulyisia-hromadiany-v-umovakh-viyny/> (дата звернення: 11.06.2023).
10. Дистанційне правосуддя – виклик для сучасної демократії. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dystantsijne-pravosuddia/> (дата звернення: 13.06.2023).
11. Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України : Постанова Нац. банку України від 17.03.2020 р. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20#Text>(дата звернення: 14.06.2023).

12. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом електронних послуг «Портал Дія» : Наказ М-ва цифр. трансформації України від 19.04.2021 р. № 56/126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0647-21#Text>(дата звернення: 14.06.2023).

13. Чорна А. І., Дяченко С. В. Розгляд цивільних справ у судовому засіданні в режимі відеоконференції як складник доступу до правосуддя. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2021. С. 289–292

14. М. Смокович. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. № 70. 2022

15. Засідання, де адвокати працюють з мобільних телефонів в авто: європейський е-суд. *Новини України та Світу*. Головні і останні новини – NV. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/robota-sudiv-v-onlayn-rezhimi-yak-se-vidbuvayetsya-elektronniy-sud-novini-50088097.html> (дата звернення: 14.06.2023).

16. ДСА України про здійснення правосуддя в умовах війни станом на 2 травня 2022 року. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1271621/> (дата звернення: 11.06.2023)

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві : Проект Закону України від 10.03.2023 р. № 9090. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI089031?an=1> (дата звернення 12.06.2023)

18. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо цифровізації судочинства : Проект Закону України від 10.03.2023 р. № 9091. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JI089041?an=1> (дата звернення 12.06.2023)

Vladykin O.N., Tsaryk O.V., Dmitriyenko K.O. THE PRINCIPLE OF ACCESSIBILITY OF JUSTICE IN CIVIL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW

The article is devoted to the study of the principle of accessibility of justice in the civil process and the implementation of the latter in modern conditions. The work outlines the above-mentioned principle as a fundamental principle of legal proceedings and analyzes the process of implementing the latter, taking into account the achievements in the field of information and digital technologies in Ukraine.

The opinions of scientists were established, revealing the content of the principle and determining how it is reflected in the Basic Law of the State and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. For better understanding, special attention was paid to the coverage of access to justice in the decisions of the ECHR («Kruslen v. France,» «Belle v. France»).

Based on the above, the problematic aspects that exist both in persons applying to the court and in subjects administering justice were investigated.

In particular, attention was paid to the Electronic Court system and determined what difficulties ordinary citizens face when using the program under martial law. Special attention in the study was paid to insufficient regulation of remote work of courts in Ukraine, which creates legal uncertainty and complicates its implementation.

The need to find ways to solve the outlined problems is emphasized and possible ways to overcome the latter are proposed, which will ensure proper access to the court and protection of the rights and freedoms of man and citizen in the future.

It is proposed to use the experience gained by foreign countries such as Estonia, the USA, Great Britain in the process of counteracting the spread of COVID-19.

The need is indicated: the introduction of new services, the use of modern digital technologies in the judicial process, amendments at the legislative level (to the Code of Civil Procedure of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Judicial System and Status of Judges»), as ways to solve the existing problems in order to ensure the availability of justice at the appropriate level.

Key words: *accessibility of justice, legislation, judicial process, martial law, videoconference mode.*